

COMUNICACIÓ

Eulàlia Collelldemont Pujadas (Universitat de Vic): *La dispersió de la memòria pedagògica*

Com a producte i forma de producció social, la història de l'educació s'ha escrit més en clau d'escenografia que no de narració. Els imaginaris a l'entorn d'una aula, d'una mestra, d'una petita escola, d'un pati, d'uns passadissos formen part del nostre saber sobre les escoles del passat. Contràriament però, la pedagogia s'ha explicat a través de discursos que mostraven voluntats, propostes i, en alguns moments, reflexions sobre la realitat. Això és, a través de narracions idènticals. Aquesta divergència ha comportat dos modes diferents de comprendre i escriure la història de la pedagogia. Un primer, traçat des dels rastres que han deixat les pràctiques educatives i, un segon, que s'apuntala en les interpretacions dels textos d'autors i autores. En introduir el concepte de memòria pedagògica la disparitat entre ambdues formes de concebre la història s'ha fet més palesa i, fins i tot, s'ha perfilat com un clar obstacle per a poder assentar una memòria pedagògica compartida. Però, com congeniar una pedagogia que s'ha elaborat des de les idees del que podria o hauria de ser l'educació amb una pedagogia que reculli allò que fou –o, més concretament, d'allò que es recorda que va ser– o, també, d'allò que és?

Probablement, una de les primeres accions que cal reprendre és la corresponent a revaloritzar els elements que han format part de les pràctiques educatives, bé fossin aquests objectes, paraules, imatges, o representacions d'accions. Tant és així perquè, només patrimonialitzant el deixant de les pràctiques educatives és possible interpretar la realitat educativa a partir de les seves evidències. Només així és factible pensar una pedagogia a través de l'acció educativa esdevinguda. Altrament, el coneixement d'allò que fou es perd en l'anècdota o el record buit d'algú que ja ningú s'escolta. En certa manera, és com si tot acceptant que els fets ocorregueren se'n nega la seva condició de fenomen inscrit en una continuïtat pedagògica.

En aquest sentit, una de les institucions de memòria pedagògica que es perfila com a necessària per resoldre l'esmentada dicotomia són els centre de gestió del patrimoni educatiu. Això és, els museus pedagògics que tenen com a objecte l'educació i que, al mateix temps, la interpreten pedagògicament.

Els objectes de la memòria pedagògica: d'elements del record a béns patrimonials

Sense negar la diferent pluralitat de concepcions que han configurat l'essència i presència dels museus de temàtica educativa, el cert és que aquests s'han constituït com uns dels centres de gestió del patrimoni educatiu més emblemàtics. En aquest sentit, cal fer referència al fet que, si bé en el seu origen els museus pedagògics s'havien creat a fi de potenciar una millora de l'educació en un territori –fons nacional, regional o local– la seva activitat de difusió i promoció de l'educació es va anar transformant en el transcurs del segle XX en una activitat d'emmagatzematge i preservació de béns significats des de l'educació¹. De tal manera que els museus pedagògics varen esdevenir magatzems més o menys ordenats, més o menys racionals. Aquells antics objectes, que havien format part d'uns centres educatius ja desapareguts, constituïrien ben promptament els fons de dits museus.

Sota l'objectiu de preservar uns imaginaris concrets, les escenografies escolars organitzades segons els records que hom tenia varen ocupar els espais centrals dels museus. El cos de les exposicions permanents era ocupat per aules recreades. Es presentaven, en conseqüència, unes situacions educatives

1. Significatiu és aquí que l'inici dels museus pedagògics s'ubiqui en el marc de les “exposicions educatives” –concretament les dutes a terme a Anglaterra– per esdevenir promptament a ser centres de difusió de les innovacions educatives –com exemplifica el cas del South Kensington Museum. Per contra, ja a mitjans del segle XX la major part dels museus pedagògics que encara persistien canviaren el nom pel de Museu d'història de l'educació.

que més enllà de respondre a un coneixement d'allò que havia succeït o a una reconstrucció més o menys objectiva del que havia estat, es caracteritzaven per la voluntat de donar testimoni de dit record. En certa manera, els objectes de l'educació eren considerats com una finestra al passat. No tenia valor en si, era part del record. El valor de l'objecte era, per tant, el de provocar, el d'evocar².

A partir de la influència de la museologia etnològica però, a partir de la dècada dels anys 70 –que casualment, o potser no tant causalment, també és el moment que els sistemes educatius i les pràctiques que ens ells es donen experimenten grans canvis– els objectes col·leccionats varen començar a ser considerats com a béns de valor. Com a identificadors d'unes maneres de fer i de pensar d'una altra època, l'objecte va passar a ser considerat com un bé patrimonial. Aspecte que es reforçà al considerar les col·leccions sota la perspectiva de ser mostra d'una identitat pedagògica i política³.

Entre la desaparició i la disgregació del patrimoni educatiu

Certament, hom es pot preguntar si els objectes que havien arribat al museu –i en el nostre entorn encara arriben– per diferents motius donacions, clausures d'escoles, recopilacions amb o sense sentit, mostres de catàlegs, etc. són representatius de la pedagogia que s'havia dut a terme en altres moments. De fet, saber fins a quin punt la inclusió d'un objecte, d'una imatge, d'un escrit o d'un edifici és pertinent en la creació de col·leccions d'un museu pedagògic és probablement una de les incerteses sempre presents en aquesta àrea. La pregunta sobre

2. No és estrany, en conseqüència, que a voltes els objectes eren substituïts per representacions visuals.

3. També és significatiu que, justament, en aquest moment molts dels museus d'història de l'educació varen afegir el terme “nacional” en el seu nom. Paral·lelament, ja a finals de segle, davant la creació de noves realitats polítiques van emergir nous museus pedagògics nacionals que recuperen una història estroncada per les circumstàncies del segle XX.

què configura el patrimoni educatiu no està resolta. Així, la delimitació de quins béns són susceptibles de ser musealitzats és motiu de polèmica entre els responsables dels museus pedagògics. Més encara, es pot constatar que no hi ha un acord ni en la tipologia –és una representació virtual un bé patrimonial o només es poden considerar els béns objectuals o les representacions físiques dels mateixos?– ni en les característiques dels béns musealitzables –és un llibre de text de 1908 més susceptible de ser patrimonialitzat que un llibre de text del 1999? És preferible fer una exposició amb pupitres de fusta que no de fòrmica?. Sense la voluntat d'entrar a concretar exactament els béns a valoritzar –acció que ha de respondre cada projecte museològic en particular– la necessitat de conèixer els criteris a partir dels quals es construeix el patrimoni educatiu es perfila com un dels reptes de l'àrea.

Tanmateix, i de manera paral·lela a la necessitat de saber quins són els objectes patrimonials susceptibles de ser patrimonialitzats es pot constatar també la destrucció dels objectes que conformen el deixant de la història de les pràctiques educatives. Sotmeses a constants canvis, a noves necessitats, nous reptes als quals enfrontar-se, els centres educatius disposen de poc espai per preservar els materials del record i, si es vol, de la seva història. Sense un sentit ni una orientació que acompanyi l'acció de recuperar el patrimoni educatiu, aquest es disgrega. Ubicat en col·leccions particulars, freqüentment anecdòtiques, no hi ha possibilitat de reconstruir la memòria pedagògica a partir dels béns patrimonials. La disgregació dels béns patrimonials que com hem comentat endemés són diversos i plurals, doncs, actua com a element de dissuasió. Una memòria de l'educació dispersa no té possibilitat de configurar-se com a memòria pedagògica. En tot cas, pot ser fragment d'una obra que a tall de cita s'usa per provocar, demostrar i orientar la mirada. En si i per si, però, no permet ni el coneixement ni el reconeixement d'una altra època.

Memòria o intencionalitat pedagògica. Possibles escenografies de la pedagogia

Tot i les complicacions anomenades, poder reconstruir la memòria pedagògica a partir dels fragments que hom disposa és, però, la constant dels projectes d'aquelles persones vinculades als museus pedagògics. Saber que les col·leccions poden ser peces d'una seqüència, que són importants i necessàries per a la definició de la mateixa seqüència, és certament una de les raons que impulsa la creació de museus de temàtica educativa vinculada a la investigació universitària. Malgrat aquesta intencionalitat, és palès que sense la col·laboració dels membres i entitats que formen part de la comunitat educativa el projecte ha de restar en projecte. Sense el coneixement del deixant que tenen i posseeixen els centres educatius no és possible inventariar, arreglar, organitzar un saber pedagògic fonamentat en les pràctiques educatives. Les possibles escenografies de la pedagogia traçades des de la memòria, doncs, més enllà de respondre a intencionalitats pedagògiques requereixen un conjunt de memòries de l'acció educativa que, justament, són escrites des dels centres educatius implicats.